

Místo stavby: pražské podhradí

Stavebník: neznámý

(Příspěvek k vývoji fortifikace v pravobřežní sídlištní aglomeraci)

Petr Starec

Building Site: The Area Below Prague Castle. Builder: Unknown. (Fortification Development of the Right-bank Settlement Agglomeration)

The ground plan of Prague Old Town was delimited by fortification in the 1230's. The new fortification zone fatally separated the fortified Old Town area from the remaining extramural settlement on the right bank of the river. Such a reduction of space by new walls, leaving an older built-up area exposed outside the medieval town, was nothing exceptional at the time.

Addressing the problem of an older fortification, or some kind of enclosure or at least a juridical or symbolic delimitation of particular settlements, two approaches may be offered. The first one is the excavation in Hyberská St. No. 1033-II, where a gutter was identified in the northern part of the street in 2001, serving hydrographical alteration of the territory. The second is a ditch below the former north frontage of Purkyňova St., discovered under house No. 1404-II during excavations in 1978.

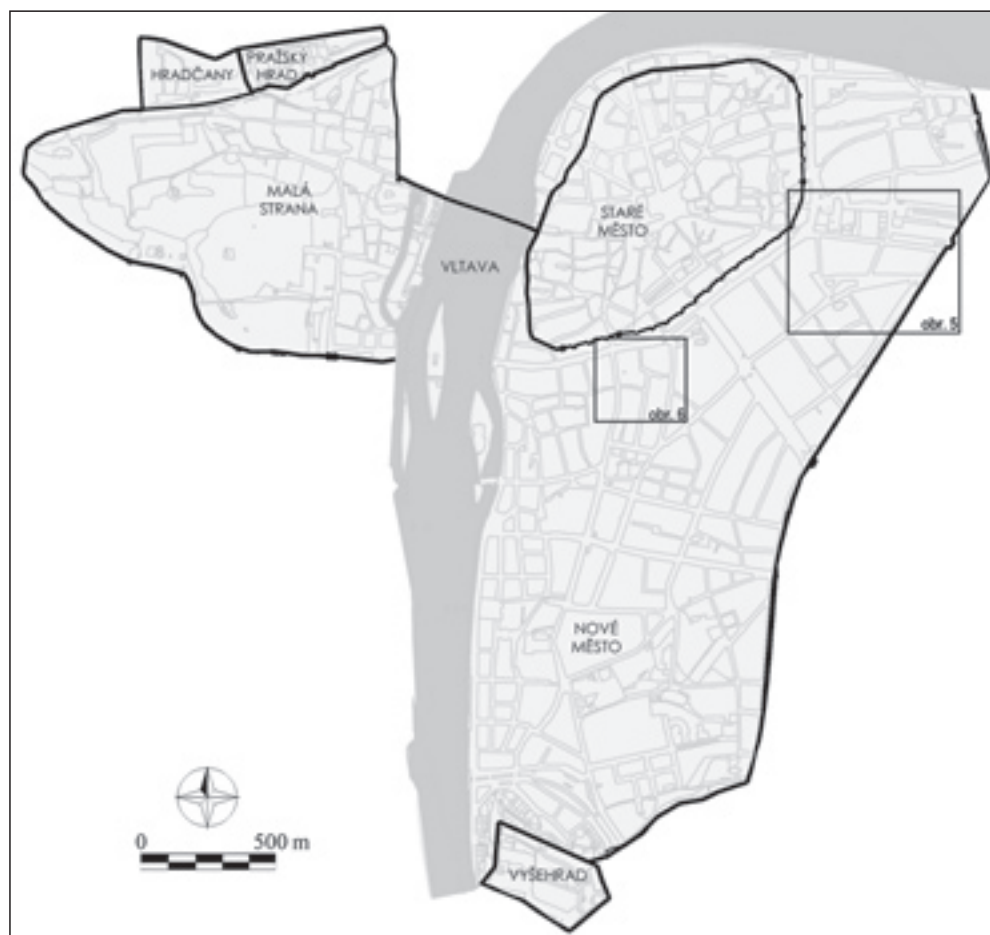
Since 1994, the centre of interest has been a rediscovered watercourse or drain outside the large fortification moat. Its width (ca 6 m) and depth (ca 3 m) are surprising. Uncertainty surrounds the number of truly functional watercourses in the 1230's, as well as the dating of anthropogenic encroachments upon them. The paper draws attention to the moat of the early medieval fortification in the south part of Malá Strana ("Lesser Town"). Its situation and parameters are almost identical (width ca 5–6 m, depth ca 3 m) with the "drain". Moreover, some remains of a screening stone wall can be identified with certainty in the filling of the Lesser Town moat. The massive earthwork in the Old Town indicates another regular moat, but whether or not it is contemporaneous with the fortification zone from the 1230's has not yet been satisfactorily proven.

Úvod

Tak jako je 13. století obdobím výrazných změn raně středověké společnosti v širším měřítku, je stejně i výrazem rozsáhlých přeměn pražského podhradí. V souvislosti s dovršením vývoje středověkého města se všemi jeho náležitostmi, v rámci složitého hospodářského a společenského procesu na pražském pravobřeží, se vnějším projevem těchto změn stává po roce 1230 stavba staroměstského opevnění.

Půdorys dnešního Starého Města pražského byl definitivně vymezen opevněním ve 30. letech 13. století (**obr. 1**). Fortifikace byla projektována tak, aby vytvořila pravidelný pás co nejlépe využívající oblouk toku Vltavy jako obranné linie. Ze vztahu mezi georeliéfem a trasou staroměstského opevnění dále plyne, že projekt fortifikace v maximálně možné míře využil konfiguraci rovného a jen nepatrně skloněného terénu plochy maninské terasy *VIIa* (jak se nám jeví v podstatě dodnes v okružním pásu ulic: *Národní, 28. října, Na Příkopě, Revoluční*), která tvořila základovou půdu téměř celé trasy opevnění směrem k jihovýchodu – od řeky.

Obr. 1
Plán pražských měst s vyznačením výřezů obr. 5 a 6.

Okraj maninské terasy *VIIa* probíhá staroměstským územím v oblouku od jihozápadu k severovýchodu v rozmezí výšek přibližně 187,60–189,60 m n. m. (Bpv). Tato nejvyšší terasa zaujímá asi třetinu staroměstského území s tím, že k oblouku toku Vltavy přirozeně klesá a naopak k jihovýchodu směřuje stoupajícím povrchem. Toto snižování bylo způsobeno denudačními procesy, které zapříčinily i vznik depresi ve staroměstských terasových úrovních (srov. Šímek 1970; Hrdlička 1980; 1984; 2001; Dragoun 1981).

Staroměstská fortifikace v podmínkách georeliéfu

Pod východní částí domovního bloku mezi dnešní *Národní třídou* a *ulicí Karolíny Světlé* se hradební linie přiblížila k okraji terasového stupně *VIIa*, ze kterého sestoupila zalomením ve směru spádnice na nižší terasovou úroveň *VIIb* (Hrdlička 2000, 201). V úseku podél dnešní ulice *Revoluční* hradební pás sestoupil z vyšší terasové úrovně *VIIa* téměř kolmo k okraji terasy na nižší *VIIb*, kde po překročení terénní sníženiny pod hranou terasy pokračoval přímo k severu – k Vltavě.

Na vltavském břehu chránila Staré Město pouze samotná hradební zeď, která byla založena až pod svahem okraje terasového stupně *VIIc*. Toto stavební opatření mělo zřejmě zabránit podemlání hradební zdi řekou (Dragoun 1992; 1993; srov. Hrdlička 1997, 248, obr. 2: 6).

Linie staroměstského opevnění pod západní frontou domů v *Revoluční ulici* se tak vyhnula dále k východu ležícímu území, kde podle některých poznatků jen tušíme odlišný charakter georeliéfu. Můžeme pouze spekulovat, že změna konfigurace terénu východně od *Revoluční ulice* spočívala v existenci ramen Vltavy v rozdílné fázi zanesení, ve výskytu různých depresí, blatného území apod., které nebylo ve své době nutné dále zahrnovat do hradeb už jenom z důvodu složitějších terénních podmínek.

Například dosud probíhá diskuse o existenci ramene Vltavy na území celého dnešního *Poříčí* ještě v raném středověku. Do literatury byla uvedena již B. Jelínkem, který svůj názor opřel o výsledky výkopu pod objektem čp. 1043-II v ulici *Na Poříčí* (Jelínek 1912).

Další deprese se nachází východněji odtud, uvnitř domovního bloku severně od ulice *Na Florenci*. Při stavbě tiskárny *Novina* mezi ulicemi *Na Florenci* a *Na Poříčí* v tehdejších čp. 1020-II a 1024-II byly zjištěny jilovitopisčité náplavy na kótě 180,80 až 182,40 m n. m., jejichž úložné poměry vyplňují depresi ve štěrcích širokou asi 30 m. Tato deprese, sledovaná v délce asi 60 m a probíhající přibližně ve směru jihozápad–severovýchod, byla Q. Zárukou předběžně interpretována jako zaniklé koryto pleistocenní Vltavy s jilovitopisčitou výplní (Záruba 1948, 58). V bloku mezi ulicemi *Na Poříčí*, *Havličkova* a *Na Florenci* probíhá v posledním dvacetiletí mohutná stavební aktivita a shrnutí jejich geologických a archeologických výstupů může zpřesnit dosavadní interpretaci stavu zdejšího georeliéfu.

Vraťme se ještě k otázce interpretovaného zaniklého koryta pleistocenní Vltavy v bloku ulic *Na Florenci* a *Na Poříčí*. Neexistuje jeho pokračování západním směrem na staroměstské území ani směrem jihozápadním trasou k *Národní třídě*. Prokázala to jednak hustá síť archeologických dokumentačních bodů (Hrdlička 1996) v historickém jádru a také inženýrsko-geologický průzkum při výstavbě kolektorů v centru města. Pokud připustíme existenci zaniklého ramene, popř. blatného území východně od ulice *Revoluční* a v oblasti ulice *Na Poříčí*, pak jeho pokračování západním směrem na území Starého Města doložit nemůžeme.

V prvním případě bylo základem hypotézy o existenci říčního koryta zjištění, že bahnitě náplavy sahají na Starém Městě od hradebního příkopu až pod základy protějších domů (např. pod dům čp. 771-II na nároží *Václavského náměstí* a ulice *28. října*; 183,00–184,60 m n. m.), kde působí značné statické potíže (Záruba 1948, 58). Objevené bahnitě náplavy, ležící mimo prostor blízkého hradebního příkopu staroměstského opevnění, nejsou ovšem říčními náplavami, nýbrž antropogenní výplní, resp. zásypem blíže nepoznané exploatované plochy (později proměněné ve smetiště) v předpolí staroměstského opevnění, a to v dolní části *Václavského náměstí*, shodou okolností přibližně v rozsahu podchodu stanice metra *Můstek*. Tyto bahnitě „náplavy“ jsou převážně odpadního původu, jejich částečné rozplavení bylo způsobeno jednak atmosférickými srážkami, jednak činností přirozené vodoteče. Vlhkost nebo dokonce zvodnatělost výplně je způsobena obsaženou jilovitou složkou, která váže vodu v prostoru.

Existenci alespoň mělké erozní brázdy s příležitostnou vodotečí nelze v ose *Václavského náměstí* úplně vyloučit. Jejím dokladem by bylo jednak umělé vytvoření rozvodí v dolní části náměstí ve směru do ulice *28. října* a *Na Příkopě* (srov. Piša 1978, 218, obr. 1: A; Špaček 1978, 381, obr. 1: 3 a 4, 382) v podobě odvodňovacího příkopu–strouhy v předpolí staroměstské fortifikace, jednak rozplavení deponovaných odpadků a dalších zásypů v interiéru tohoto příkopu. K rozplavení výplně došlo i v exploatovaném území v širší dolní části náměstí (nejméně mezi čp. 847-II a čp. 771-II).

Diskutovanou vodotečí na *Václavském náměstí* nemůže být tzv. *Vinohradský potok* tekoucí na dně erozní brázdy pod nynější *Vinohradskou ulicí*. Důkazem je především vlastní georeliéf náměstí, kde vznikl s novoměstským založením v roce 1348 *Košský trh*. Plocha tohoto rovinatého území se sklání jak k severozápadu, tak i k severu a severovýchodu. Výškový rozdíl vzniklý mezi severní a jižní frontou domů kolem náměstí činí 0,5–1 m, z čehož vyplývá, že zmíněná vodoteč by zde tekla do kopce! Významným archeologickým dokladem skutečné spádnice (ve směru od jihovýchodu k severoseverozápadu) této vodoteče je nález potočních sedimentů se stružkami na dvoře domu čp. 913-II (Kašpar 2005, 28). Novým zjištěním pro rekonstrukci trasy zmíněné vodoteče může být deprese se sedimenty pod dvorem domu čp. 983-II v *Jindřišské ulici* v roce 2006, která teprve bude předmětem podrobnějšího vyhodnocení.

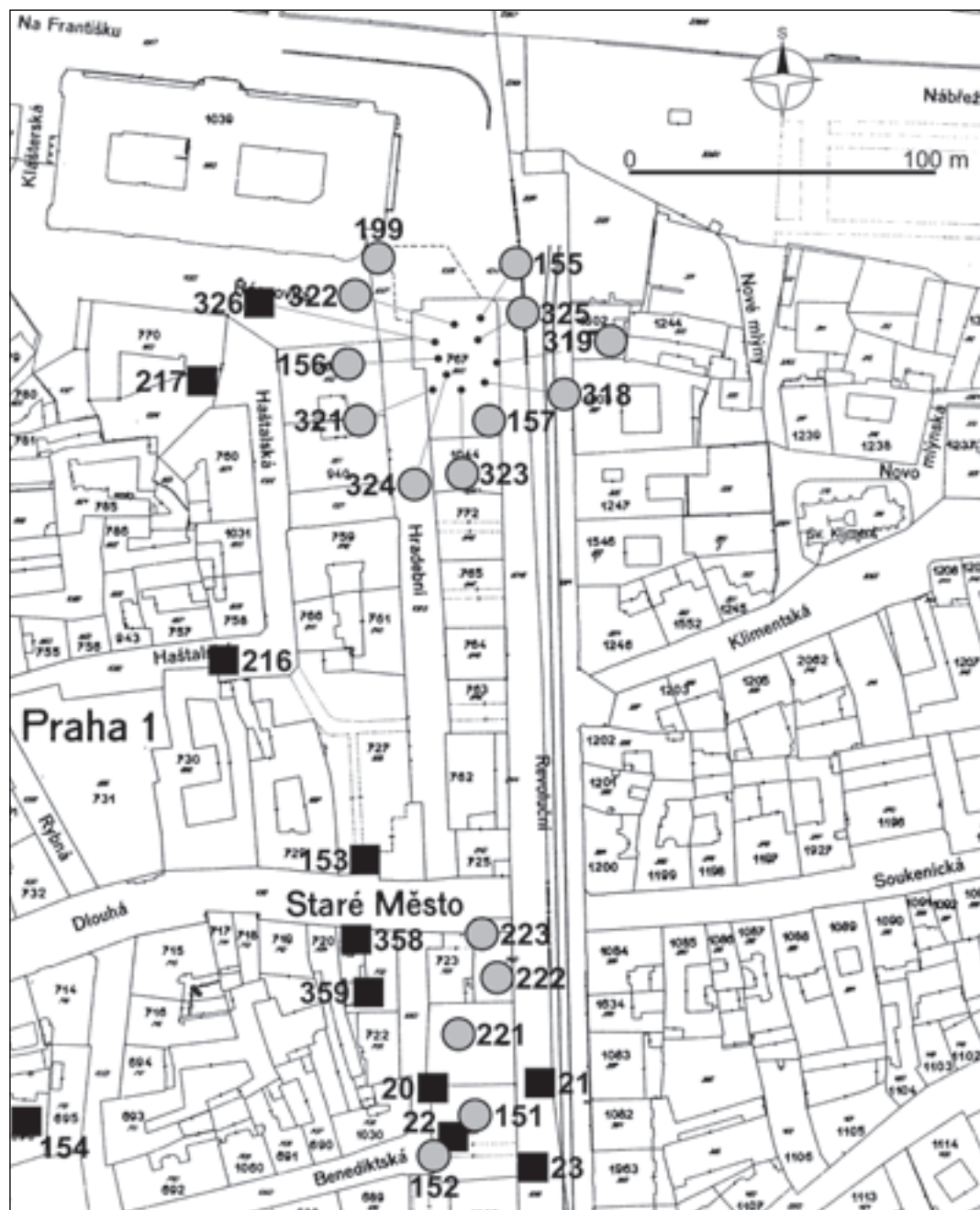
Pokud jde o problém vodoteče pod nynějším *Václavským náměstím*, jak jsme o ni byli zpraveni v minulosti (Piša 1978; Špaček 1978), lze předpokládat, a to opět z hlediska sklonu tamního terénu, že protékala pouze v jeho dolní části, tj. vytékala po spádnici od jihovýchodu k severoseverozápadu zpod dnešní jižní fronty náměstí. Neprobádanou otázkou zůstává,

s jakým prameništěm ji ztotožnit. Významné prameny pocházející z vod vinohradské terasy vyvěraly kromě popsaného odvodnění erozní brázdou podél *Vinohradské ulice* i mezi ulicí *Žitnou* a *Čelakovského sady*. Lámání břidlic a křemenců v tomto pásu i založení základové jámy *Národního muzea* prokázaly vydatnost zdejších pramenů (Záruba 1948, 42). Pokud jde o výrony pramenů v *Čelakovského sadech*, nevíme přesně, zdali se neuplatnily v podobě krajinného reliéfu až v novověku. Máme totiž poznatky o jejich jímání až z tohoto období, stejně jako relevantní informace z moderní doby (srov. Záruba 1948, 42).

Vody *vinohradské terasy* zásobovaly i vývěr podzemních vod v okolí *Žitné ulice*, kde se pak ujal charakteristické názvy: *Rybniček*, *Na Rybníčku* a *V Tůních*. Ty jsou spjaty se zdejší existencí raně středověké osady s dnešní kaplí sv. Longina. Ještě v roce 1428 se v pramenech vyskytují na tomto místě tři rybníky (Tomek 1870, 161). Zatímco o lokalitě *Rybník* či *Rybniček* máme k dispozici historické a z posledních let i poměrně bohaté archeologické prameny (např. Kašpar 2000, 388), jež nám předávají kvalitní informace o každodenním životě obyvatel raně středověké osady u kostela sv. Štěpána *Na Rybníčku* včetně dat o vodních poměrech na tomto prameništi, o odtokové trase z tohoto území nevíme téměř nic.

Lze počítat se dvěma možnými variantami směřování vodoteče vytékající z osady. Není přitom vyloučeno, že obě trasy mohly fungovat i současně nebo že jedna z nich byla vybudována uměle, a to k doloženému zavlažování zahrad. Pokud jde o odtokové trasy, jedna z variant nabízí přirozený odtok přibližně p odě *Žitné ulice* na nároží ulic *V Tůních* a *Na Rybníčku* do existující erozní brázdě v severozápadním cípu *Karlova náměstí* (což odpovídá severozápadnímu směřování vodoteče zjištěné v. Kašparem; Kašpar 2000, 388), pokud se ještě předtím nestočila k severoseverozápadu k nynějšímu *Václavskému náměstí*. Nelze vyloučit i další regulační práce na jejím toku.

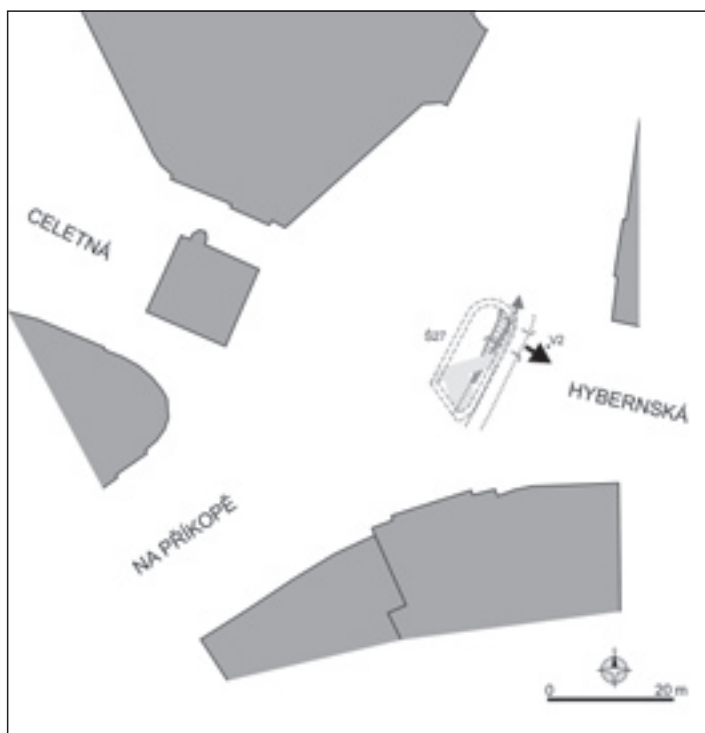
Obr. 2
Revoluční ulice. Výřez z Mapy dokumentačních bodů (1:5000, Praha 6-1) využívané v praxi pražské inženýrské geologie (Šimek 1969) svědčící o nevyváženosti inženýrsko-geologických informací.

Obr. 3
Náměstí Republiky. Situace
příkopu – strouhy v kolektorové šachtě
Š31 před Obecním domem čp. 1090-I.

Obr. 4
Na Příkopě. Situace příkopu-strouhy
a můstku v kolektorové šachtě Š27
před Prašnou bránou.

Ve druhém případě byla existence ramene Vltavy v trase ulice *Revoluční* k jihu živena patrně zkrácením informací Q. Záruby (Záruba 1948, 58–59, mapová příloha) o zjištěných bahnitých náplavech pod výše jmenovaným objektem čp. 771-II (v dolní části *Václavského náměstí*) a na staveništi čp. 1006-I (bahnité náplavy na kótě 183,30–184,20 m n. m.), které se ale nacházelo již v trase skutečného hradebního příkopu v severní části *Revoluční ulice* (např. Piša 1958, 28). Otázka, zda příkop využil starého říčního ramene nebo byl vyhlouben na úroveň říční hladiny, která v době vyšších vodních stavů usazovala v příkopě své jilovitolinité naplaveniny (Záruba 1948, 59), vyvstala na základě spojení dvou relevantních a reálně existujících, na sobě ale zcela nezávislých zjištění. Prvním byla existence uměle vytěženého území v předpolí staroměstského opevnění, kde nebylo stavební dravostí v minulosti umožněno archeologicky původní zjištění ověřit a zpřesnit. Druhým poznatek se již týká geologických a archeologických zjištění ve vlastní trase hradebního příkopu v západní frontě *Revoluční ulice*, která již přinesla důležité údaje týkající se této partie staroměstského opevnění (Janská 1973; Ječný 1978; souhrnně Dragoun 1987, 57), a tím i řešení vztahu dna příkopu ke vzduté hladině Vltavy ať již díky jezům, nebo při povodních (naposled např. Hrdlička 2001).

Pravobřežní strana historického jádra Prahy je v dnešní době již natolik geologicky a archeologicky prozkoumána, že je zde existence dalšího říčního koryta, resp. zaniklého ramene, vyloučena. Jedinou výjimkou v tomto soudu je právě širší oblast východně od *Revoluční ulice* a severně od ulice *Hyberské*, kde máme k dispozici územně nevyváženou mozaiku archeologických dokumentačních bodů, které nám spolu s geologickými zjištěními poskytují pouze hrubé znalosti o stavu georeliéfu a jeho vztahu k rozvoji zdejšího osídlení.

Přes naše neúplné znalosti o geomorfologii popisované části historického jádra předpokládáme návaznost terénní deprese, archeologicky dokumentované pod svahem stupně *Vila* v jižním úseku *Benediktské ulice* i na území přilehlé části dolního Nového Města pražského (Dragoun 1981, 194, obr. 1: sondy 21–24). Její další souvislosti s územím severně od *Hyberské ulice* a *Florence* mohou být předmětem diskuse nad případnými novými poznatky (srov. Šimek 1969, 35; Hrdlička 1984, 198).

Vrátíme-li se ještě jednou k neexistujícímu rameni Vltavy pod *Revoluční*, tak v případě mapy dokumentačních bodů (obr. 2) uložené v *Geofondu ČR* (srov. Šimek 1969; 1970) jsou dnes údaje s dokumentovanými sondami a objevy spojené např. s okolím *Haštalského náměstí* a západní frontou ulice *Revoluční*, tj. s novou výstavbou v trase bývalého staroměstského hradebního příkopu. Naproti tomu počet dat z vlastní trasy *Revoluční ulice* nebo z její východní fronty domů je mizivý.

Pokud se tedy některá geologická zjištění vymykají trase hradebního příkopu, přestože obsahují informace o výše popisovaných depresích v této oblasti, existence vltavského ramene pod *Revoluční ulicí* se v geologické praxi stále traduje tak, jak ji vytvořil na své mapě již Q. Záruba (Záruba 1948, mapová příloha). To jest od spojení zmiňovaných „bahnitých náplavů“ z různých míst a odlišného původu se odvozuje zřízení hradebního příkopu v místě starého koryta řeky v trase *Revoluční ulice* (srov. Juranka 1998, 6, obr. 5; Čilek 2001, 171).

Předcházející mylné závěry podporují i některá geologická zjištění, např. znovu pod ulicí *Revoluční*, jež se mohou týkat strouhy (příkopu) v předpolí obecně známé staroměstské fortifikace, případně tras zaniklých vodotečí novoměstským a staroměstským územím. Je proto ztrátou, že budování stanice metra a podchodu pod *náměstím Republiky* (80. léta 20. století) nepřineslo ověřitelné archeologické poznatky ke studiu historických zásahů do georeliéfu tohoto prostoru, ačkoliv zemní práce při stavbě obsáhly celý profil náměstí až do linie hradebního příkopu pod ulicí *U Obecního domu*. Přitom sousední kolektorová šachta (Š31, rok 1996) před *Obecním domem* (obr. 3) a zejména další kolektorová šachta (Š27, rok 1997) před *Prašnou bránou* (obr. 4), stejně jako výstavba celé trasy kolektoru pod ulicí *Na Příkopě* přinesly důležité poznatky o situaci vně staroměstského opevnění. Zde odkrytá archeologická situace, která je i jedním z předmětů tohoto příspěvku, by měla mít analogické pokračování v prostoru *náměstí Republiky* a snad dále v *Revoluční ulici*, a to patrně v závislosti na skutečné geomorfologické podobě území východně odtud.

Strouhy, nebo neznámá fortifikační díla v pravobřežní sídlištní aglomeraci?

1) Hypotézu o existenci staršího opevnění na pražském pravobřeží vyslovil již před více než čtyřiceti lety V. Piša (Piša 1965), přičemž později uvažoval o jeho konkrétních pozůstatcích v souvislosti s poznatky z výzkumu v dolní části Václavského náměstí při stavbě stanice metra Můstek (Piša 1978). Dále se snažil předložit několik nepřímých dokladů jeho existence (Piša 1982), které ovšem nebyly akceptovány (srov. Dragoun 1987, 60). Také dostupné výsledky výše zmíněného výzkumu v dolní části Václavského náměstí jsou z hlediska současných potřeb nedostatečné. Například vztah tehdy interpretované vodoteče k terénu směrem do náměstí není patřičně dokumentován.

Dnes již víme, že pražské podhradí na pravém břehu Vltavy bylo ve 2. polovině 12. století značně rozsáhlé. Obydlený a zastavovaný prostor se táhl od řeky na západě jak k jihu, tak i k východu k *Poříčí*. Tuto skutečnost prokázaly již výzkumy v 70. letech 20. století při stavbě obchodního domu *Kotva* a dále v oblasti *Petrské čtvrti*. Korigovali jsme pouze naši starší představu o spíše rozptýleném osídlení kolem církevních staveb (v tomto případě u kostela *sv. Klimenta* a ještě dále u kostela *sv. Petra na Poříčí*) směrem k souvislé zástavbě této části pravobřežní sídlištní aglomerace (srov. Juřina 2006, 170). Ačkoliv se zde kontinuální osídlení úspěšně rozvíjelo, nový hradební pás, jak jej známe, oddělil nový staroměstský prostor od zbytku pravobřežního podhradí. Zmenšení plochy novými hradbami a ponechání staršího zastavěného prostoru mimo středověké město nebylo v té době výjimečným řešením (vzpomeňme např. Trevír; srov. Janáček 1983, 38).

Zkusme se proto vrátit k otázce možné existence starší fortifikace, resp. ohrazení nebo právního či symbolického vymezení jednotlivých sídlišť, tentokrát však v širším pravobřežním prostoru, než v jakém se ve své době při tehdejším ještě torzovitějším stavu poznání pohyboval V. Piša (Piša 1965; 1978; 1982) **1)**. Jedním z podnětů může být příklad nově objeveného raně středověkého opevnění v jižní části Malé Strany výzkumy NPÚ, ú. o. p. v Praze, v letech 1999–2005 (Havrda – Tryml 2006). Nyní nám nejde o hledání přímých či nepřímých důkazů a jejich interpretaci, jak trefně glosoval ve své studii Z. Dragoun (Dragoun 1987, 69, pozn. 104). Chceme-li naplnit jedno z poslání konferencí a sborníku FUMA, tj. diskutovat vybranou problematiku z období vrcholného středověku, upozorníme krátce v tomto případě na zajímavé a stále izolované archeologické objekty objevené v historickém jádru. Tyto památky mohou být v obou případech v brzké době vzhledem ke stavebním záměrům v blízkém okolí předmětem dalšího výzkumu, a proto je nutné s nimi počítat a včas si uvědomit jejich význam pro další bádání.

Prvním příkladem současného stavu poznání této části historického jádra může být výzkum v *Hyberské ulici* čp. 1033-II, kde byla v roce 2001 při severní straně ulice zachycena souběžně s ní vedoucí strouha sloužící k vodopisné změně území (Juřina 2004). Strouha o šířce asi 4 m a hloubce přibližně 1,5 m byla doložena pod severní frontou domů, které byly postaveny v 80. letech 14. století již do jejího zaneseného koryta. Omezený úsek objevené strouhy v délce 19 m neumožnil jednoznačně určit směr jejího spádu.

Vzhledem k tomu, že strouhou dotčený georeliéf území má mírný sklon k severu a severovýchodu, je možné předpokládat směr průtoku vody v jejím korytu k východu. Opačný směr, tj. k *Prašné bráně* lze snad vyloučit negativním zjištěním v geologickém vrstvu V2, který leží před nynějším domem *U Hybernů* v ose zjištěné strouhy pod objektem čp. 1033-II. Objev v čp. 1033-II a rekonstrukce jeho spádnice nepřímo dokládají v těchto místech existenci původní vodoteče (**obr. 5**).

Pro budoucí bádání nabývá na významu řešení otázky výskytu samostatného prameniště dotovaného od pramenné mísy kolem *Seifertovy ulice*, a to v prostoru kolem farního kostela *sv. Jindřicha a sv. Kunhuty*, ležícího v terénní sníženině s vlastním odvodněním. Dosavadní stav našich znalostí nevyvrací, ale ani nepotvrzuje existenci rybníka na tomto místě (Ruth 1903, 384; srov. Čilek 2001, 171). Archeologický výzkum v *Jindřišské věži* v roce 2001 naznačil existenci terénní deprese severovýchodně od *Jindřišské věže*, ale archeologická dokumentace dosud neprokázala přímou souvislost diskutované vodoteče s okolím jindřišského kostela (Starec 2003).

Obr. 5
Hyberská. Rekonstrukce strouhy a jejího dalšího spádu novoměstským územím od čp. 1033-II a nástin směru původních vodotečí z jihu.

2) Nebyla tak strouha spíše v první řadě příkopem ohrazujícím tehdy bližší archeologicky nepoznané území? Kudy pokračovala tímto přerušením zaniklá trasa původní vodoteče? Kdo byl jejím nebo jeho stavebníkem, víme-li, že toto území bylo ve 12. století směrem k Poříčí souvisle osídleno a zastavěno domy s nekamennou i kamennou konstrukcí (naposled např. Juřina 2006, 170) ještě před uzavřením staroměstského osídlení do hradeb ve 30. letech 13. století – jak naznačily již výsledky archeologického výzkumu při výstavbě obchodního domu Kotva v roce 1971? (Janská 1973; Ječný 1978).

S jistou dávkou odvahy lze dále předvídat (na základě obdobného řešení v ulici Na Příkopě), že někdejší otevřená kanalizace v Hybernské ulici svou trasou nejmenšího odporu, tj. stočením se do nynější Havlíčkovy ulice, napovídá něco i o průběhu trasy nově objeveného středověkého díla, které by tak dosáhlo výše zmiňované deprese v domovním bloku severně od ulice Na Florenci. Hybernská ulice se totiž nachází mezi dvěma plochými dejekčními kužely – na jihu od Václavského náměstí a na severovýchodě od pramenné mísy Seifertovy ulice (srov. Cílek 2001, 171). Obdobné řešení je možné předpokládat i u vodoteče zjištěné v areálu čp. 991-II. Bohužel při současných znalostech terénního reliéfu dotčeného území zůstává rekonstrukce tras zdejších vodotečí či umělých struh pouze čirou spekulací.

Souvislost kopání strouhy s potřebami novoměstského založení v těchto místech není zcela jednoznačná. Jakému urbanistickému záměru měla sloužit, když toto území bylo ještě po polovině 14. století volnou plochou? Mezi kostelem sv. Jindřicha a staroměstským předměstím k Poříčí vznikla zástavba s osou nynější Hybernské ulice až v 80. letech 14. století a spolu s areálem Králova dvora proti klášteru sv. Ambrože byla podle V. Lorence jednotným urbanistickým a stavebním záměrem (Lorenc 1973, 146). Byl to areál kláštera sv. Ambrože (založený roku 1354) s jinou představou zastavění volného území, který si vynutil zásah do vodoteče, nebo lze spíše usuzovat, že trasa přírodní vodoteče zde byla regulována mnohem dříve vzhledem k rozvinutému sídlištnímu prostoru severně odtud již ve 12. století? Zda to bylo spjato až s realizací staroměstského opevnění nebo už v souvislosti s rozvojem osídlení severně odtud, musí být předmětem dalšího bádání. 2)

Druhým příkladem je příkop pod někdejší severní frontou Purkyňovy ulice (obr. 6), který byl objeven při výzkumu v roce 1978 pod čp. 1404-II (Olmerová 1984a). Příkop byl sledován v délce téměř 11 m a inventář pocházející ze zásypů se hlásí ke sklonku 14. století. Nejstarší výplně byly bez datovatelných nálezů. Příkop dosahoval do hloubky téměř 1,5 m pod podlahu sklepa a jeho šířka byla 2,2 m. Z důvodu narušení povrchu původního terénu novověkou výstavbou je nutné počítat s většími rozměry. Podle pořízené dokumentace je dílo v jádru zaplněné hnědočerným tvrdým jilem (Olmerová 1984a, 18) bez nálezů a se spádníci k západu. Rozbor sedimentu z hlediska přítomnosti protékající vody nebyl v té době kvůli omezeným možnostem výzkumu prováděn. Nicméně v úvaze o funkci byla autorkou v první řadě připomenuta otázka prostoru židovského hřbitova, zvaného Židovská zahrada, jenž sousedil se zkoumanou plochou. Židovská zahrada je shodně umísťována mezi ulicemi Jungmannovou, Lazarskou, Spálenou a Purkyňovou a svědectví o její existenci podal i moderní archeologický výzkum (srov. Wallisová 2002). Ohrazoval-li tento příkop areál Židovské zahrady, jak bylo zatím interpretováno (Olmerová 1984a, 29), pak by pokračoval kolem celého hřbitova, což se dosud nepodařilo na jiném místě doložit. Nejistotu v této úvaze navozuje i skutečnost, že příkop byl zjištěn až pod severní frontou Purkyňovy ulice, která by tak musela být také součástí areálu Židovské zahrady. V tom případě by židovský hřbitov zasahoval i pod tuto ulici. Víme-li, že okolí Židovské zahrady bylo po novoměstském založení postupně zastavováno (k zastavění prostoru zahrady došlo teprve po zrušení areálu hřbitova v roce 1478), není možné, aby výše jmenované tradiční komunikační trasy s funkční okolní zástavbou byly v kolizi s areálem Židovské zahrady. Druhé možné vysvětlení, spočívající v prostém oddělení jižní části území od prostoru Újezdu sv. Martina, je v tomto případě schůdnější (Olmerová 1984a, 29). Potíž však zůstává v tom, že pokračování díla západním směrem pod sousední objekt čp. 73-II zůstalo přes zdejší archeologicky zkoumanou plochu bez odezvy (Olmerová 1984b). Zjištění zasypaného prostoru v zadní části parcely čp. 73-II, interpretovaného jako interiér novověké odpadní jímky (Olmerová 1984b), ačkoliv nejde o homogenní objekt jímky v pravém slova smyslu, vyvolává naději, že v případě ještě zachovaných reliktvů středověkého terénu pod zdejší asanovanou plochou se dočkáme vyjasnění místní nálezové situace. Zároveň je nutné při hledání odpovědi na otázku skutečné úlohy díla v tomto prostoru neopomenout existenci „louže“ ve Vodíčkově ulici při ulici V Jámě a předně odtud vycházející vodoteč nebo strouhu kolem Palackého ulice.

Obr. 6
Purkyňova. Situace příkopu
v Purkyňově ulici pod zbořeným
čp. 1404-II.

Existence „Jouže“ či chceme-li „močálu“, tj. mokřadu ve *Vodíčkové ulici* v úseku *V Jámě, Školská* a *Jungmannova* je nesporná, jak dokládají i poslední archeologické výzkumy v dotčeném prostoru (Omelka 2004; Selmi Wallisová 2006; Starec 2006; Wallisová 2004). Vzhledem k řešení otázky dotace této polohy vodami od osady *Rybniček* není bez zajímavosti, že historické zprávy mluví o tomto místě s roklí spíše ve smyslu pramenném (srov. Tomek 1870, 32, 44), než že by sem odněkud výslovně přitékaly vody a vytvářely tím „Jouž“². Na základě tohoto výkladu bychom mohli spekulovat spíše o samostatné zvodnělé depresi v podobě rokle, která byla napájena vývěrem podzemních vod díky sníženému pásu křemenců, jež jinak tvořily „přehradu“ odtoku zvodní při okraji vyšší terasy.

Odtok z této velké zvodnělé rokle, jejíž rozměry prezentoval V. Lorenc (Lorenc 1973, 176, obr. 69:8), je zatím ryze hypotetický. Průběh odtékající vodoteče, u níž můžeme předpokládat trvalou funkčnost díky bohatosti podzemních vod z vinohradského území, zůstal zatím mimo archeologické poznání. Od popisované „Jouže“ mohl odtok pokračovat v širší výseči od severozápadu k severu, kde mohl determinovat i směr předchůdce *Jungmannovy ulice* i areál *Františkánské zahrady*, resp. západní hranici kláštera u kostela *Panny Marie Sněžné*. Nález vodoteče nebo strouhy pod západní frontou domů v *Palackého ulici* by této představě odpovídal.

Vstup této vodoteče do staroměstského území napříč dnešní *Národní třídou* nebyl dosud archeologicky zjištěn. Stejně tak průchod vodoteče *Jungmannovým náměstím* směrem k *Perlové ulici*, tj. v ploše podchodu při stanici metra trasy B, zůstal při archeologickém výzkumu bez pozitivních výsledků (určitá pozorování zde učinil V. Ložek, jehož závěry ale zůstaly neznámé). Není ovšem vyloučeno, že trasa vodoteče nebyla při záchranné akci rozpoznána, kvůli panujícím složitým podmínkám archeologického výzkumu na této a podobných ve své době „společensky“ exponovaných stavbách (viz např. zde vzpomínané podchody v obou částech *Václavského náměstí*).

Strouha, nebo příkop?

Zatímco jsme poměrně dobře obeznámeni se vzhledem staroměstského opevnění a jeho průběhem v historickém jádru města, poznání jeho případných součástí nebo podoby území v těsném předpolí hradebního příkopu v nynějším okružním pásu ulic mezi Starým a Novým Městem jsou stále závislé na výsledcích archeologických výzkumů při budování podzemní kolektorové sítě pod ulicí *Na Příkopě* a na *náměstí Republiky*, probíhajících od roku 1994.

Středem našeho zájmu se od počátku stala pro pražskou archeologii znovu objevená vodoteč nebo strouha, „...*kteříž voda dešťová vuokol jich města s obú stranú do Vltavy běží nebo teče*“ (CIM I, 74, č. 48), jež se stala součástí hranic nového městského založení, jímž bylo Nové Město pražské odděleno od nynějšího Starého Města. Další výzkumy v této oblasti na přelomu minulého a počátku nynějšího století přinesly nové poznatky o tomto fenoménu v širším staroměstském sídelním prostoru. Umožnily revidovat dosavadní závěry o stáří a účelu tohoto díla (srov. Beneš et alii 1999).

Rozsáhlý projekt staroměstského opevnění musel jistě vyřešit vedle jiných aspektů (např. případná existence žijících osad v trase budoucí fortifikace) také stávající přírodní podmínky. Kvůli realizaci projektu bylo především nezbytné vypořádat se s vodotečemi přitékajícími z jihovýchodní strany do centrální staroměstské aglomerace. Zvláště když se při větších srážkách nebo přívalem dešťů tyto potoky snadno rozvodňovaly a přinášely z řídké osídlených a využívaných svahů množství splachů. Byla by to především právě obranná funkce hradebního příkopu, která by byla tímto způsobem narušována. Příkop byl zcela jistě koncipován jako suchý (vzhledem k poznatkům o vývoji výšky hladiny Vltavy), pro potřeby obrany byl udržován čistý, a tak bylo přirozeně i později úředně bráněno jeho znečišťování. Z výše uvedených důvodů vychází obecný předpoklad o nutnosti řešení problému spádových vod přeložením tak, aby neústily do hradebního příkopu. Dnes bychom tyto důvody

Obr. 7
Na Příkopě. Zbytky zdiva mústku
při jihovýchodní stěně šachty Š27.

korigovali otázkou, proč by stavitelé staroměstské fortifikace, která oddělila formující se středověké město od ostatních sídlišť, přistoupili k tak razantnímu preventivnímu opatření proti budoucí „stavební závadě“, když potřebné vodopisné změny vně hradebního pásu mohlo být dosaženo i úspornějšími prostředky. Překvapující je dosud poznaná šířka i hloubka výsledného díla. Nejistotu vyvolává neznámé množství skutečně funkčních vodotečí ve 30. letech 13. století, stejně jako i datování zjištěných antropogenních zásahů do jejich toku, ať už byly jejich důvody jakékoliv.

Na trase od *Celetné ulice* k východu byl na křižovatce před *Prašnou bránou* zjištěn relikv kamenného můstku z křemenců (**obr. 7**), jenž příkop (strouhu) překračoval patrně od samého počátku jeho existence. Můstek přes příkop zachycuje ještě *Huberův plán* z roku 1769 (**obr. 8**). Stopy po jednoduchých přechodových lávkách přes příkop, patrně z pozdější doby, byly archeologickým výzkumem zachyceny i v kolektorové šachtě Š1 v *ulici Na Příkopě* při ústí *ulice Panská*. Toto pozdější řešení původně záměrné překážky se odrazilo i v ikonografii zachycující nynější *ulici Národní*.

Obr. 8
Huberovo panorama Prahy z roku 1769 zachycující můstek přes strouhu.

Vraťme se ještě k šachtě Š31 a *náměstí Republiky*. Odkrytý úsek příkopu-strouhy při realizaci kolektorové šachty Š31 před *Obecním domem* (čp. 1090-I) na *náměstí Republiky* přinesl více či méně odlišnou náleзовou situaci výplní příkopu-strouhy než v případě předcházejících zkoumaných úseků pod *ulicí Na Příkopě*. Jeho dominantní výplň vznikla zásypaním štěrkopísků lišících se vzájemně jen různou zrnitostí písku, přítomností oblázků příslušné velikosti a barevným odstínem. Tento zásep pokrýl i dno, jehož nejnižší úroveň se nacházela na hranici zkoumané plochy v šachtě, resp. v její stěně. Světlý jílový sediment bez organických zbytků na dně příkopu nebyl přítomen, stejně jako typické tmavě šedé či šedočerné jílovité a hlinitopísčité výplně s organickými zbytky (**obr. 9**). Tato podoba zasypaného příkopu vnesla skepsi do úvahy o pokračování jeho trasy od úseku před *Prašnou bránou* kolem *Obecního domu* dále k *Revoluční ulici*, neboť zkoumaná partie pravidelně ležících kyprých i středně ulehklých štěrkopísků se sklonem k východu vyvolala pochybnost o antropogenním původu celé náleзовé situace.

Obr. 9
Na Příkopě před čp. 391-I
(kolektorová šachta Š22).
Typické uložení odpadkového
původu ve výplni příkopu-strouhy.

Teprve v roce 2005 doplnila archeologická dokumentace při výkopu pro opravu kabelovodu ke kolektorové šachtě Š31, kolem starší archeologicky nijak nezkoumané kabelové komory KK3414 východně od Š31, téměř kompletní řez v západovýchodním směru od *Obecního domu* k areálu čp. 1037-II. Dokumentovaný profil navazující na šachtu Š31 prokázal existenci východního mírně erodovaného okraje příkopu zahluobeného do písčitého geologického podloží a potvrdil antropogenní původ předcházejícího zjištění z roku 1996. Pokračování trasy příkopu pod ulicí *Na Příkopě* v oblouku kolem *Obecního domu* k ulici *Revoluční*, tj. v trase známé staroměstské hradební linie, bylo nepřímo doloženo i negativním zjištěním v geologickém vrtu V2, který s celou sérií těchto dokumentačních geologických sond při přípravě projektu kolektorové sítě v historickém jádru Prahy upadl v zapomnění. Podobně vrt V3 severně od šachty Š31 naopak přímo doložil pokračování příkopu k *Revoluční ulici*.

3) Šířka příkopu-strouhy se mění, resp. je nepravidelná. Dosud nebylo zjištěno, že by dále vně hradebního pásu byl z vytěženého materiálu nasypán val. V samotném výkopu jsme někdy jako první výplň našli obdobný materiál jako podloží. Vzhledem k postupu zanášení díla je možné uvažovat o původu těchto písků a štěrpkopísků jako o části materiálu pocházejícího z těžby v trase hradebního příkopu.

Strouha sama je velice jednoduchým výkopem, se kterým neměli lidé – ve srovnání s vlastní fortifikací – podstatnější práci. Dílo je průměrně hluboké 3 metry, široké 6 metrů, kopané do vrstev ulehých jemnozrných písků i sypkých hrubých štěrpkopísků. Okraje výkopu jsou ostré (pokud nebyly někdy erodované), stěny šikmé, přecházející pozvolně ve dno, ve kterém se místy objevuje stružka (v nejhlubších partiích i v polohách dalších výplní). Ve sledovaných úsecích nebyly dosud nalezeny žádné stopy po zpevnění stěn. Průběh celého výkopu je ve srovnání s trasou fortifikace nepravidelný. **3)**

Vnější příkop-strouha v poznanych úsecích probíhá v rámci hradebního pásu nepravidelně, stejně jako velký hradební příkop nedodrží shodné rozměry a plynulost své trasy bez zalomení linie. Jako u hradební zdi a velkého hradebního příkopu je i trasa vnějšího menšího příkopu dokladem práce několika dodavatelů různých částí fortifikace, resp. skupin kopáčů, kteří pracovali na jednotlivých úsecích rozsáhlé stavby. V případě menšího příkopu na vnější linii fortifikačního pásu mohlo být vyměření podceněno, nebo mu nebyla věnována taková pozornost, což by potvrdilo jeho dvojitou funkci. Lze však také předpokládat snadnější a rychlejší realizaci, která znemožnila jeho jednoduché zaměřování podél trasy hlavních součástí fortifikace – velkého příkopu s hradbou. Tím ovšem vyvstává výše nastíněná otázka, jak dlouhý časový úsek byl, pokud byl vůbec nějaký, mezi zahájením stavby menšího příkopu a zbylých součástí fortifikace?

Závěr

Byla zde tedy znovu uvedena myšlenka o existenci starších fortifikačních podniků v pravobřežní sídlištní aglomeraci, respektive příspěvek upozornil na zatím izolované archeologické doklady zahluobených objektů, které spíše než funkci vodopisné změny vyvolané neznámými sídlištními potřebami vykazují vzhled regulérních příkopů s funkcí obrannou, právní či symbolickou. Jisté je, že tyto archeologicky zjištěné objekty objemově převyšují co do šířky i hloubky potřeby vodoteče tekoucích v různé vydatnosti na dně terénních depresí. Zároveň z výše uváděných příkladů pro další výzkum a interpretaci vesměs vyplývá, že příkopy torzovitě objevené v pravobřežním jádru a charakterizované obvykle jako strouhy byly archeologicky zachyceny právě jen svým tělesem a přilehlá plocha terénu kolem nich byla buď zničena recentními zásahy, nebo se nacházela mimo zkoumanou plochu.

Připomeňme si ještě závěrem pro zajímavost příkop raně středověkého opevnění v jižní části Malé Strany, nově objeveného při výzkumech NPÚ, ú. o. p. v Praze, v letech 1999–2005 (Havrdá – Tryml 2006). Jak bychom asi interpretovali náleзовou situaci odkrývaných úseků známé „strouhy“ v okružním uličním pásu bez znalosti podoby staroměstské fortifikační linie a písemných pramenů? Jisté ne jako obvyklou strouhu ke svedení vod kolem opevnění (srov. Beneš et alii 1999) nebo jako strouhu sloužící k vodopisné změně území (např. Juřina 2004), ale jednoznačně jako příkop „neznámého raně středověkého opevnění“. Náleзовé situace a parametry obou objektů jsou totiž v podstatě totožné (šířka ca 5–6 m, hloubka ca 3 m!). Samozřejmě, v zásypu malostranského příkopu byly navíc bezpečně zjištěny relikty kamenné plenty. Otázka miněná s nadsázkou je jistě diskutní a vybízí k dalšímu výzkumu. Nicméně vzhledem k mohutnosti tohoto díla, do současnosti stále odkrývaného v několika úsecích na staroměstském břehu (bohužel jen v trase ulice *Na Příkopě* a na *náměstí Republiky*), bychom měli spíše hovořit o dalším regulérním příkopu jako součásti staroměstského opevnění z 30. let 13. století s tím, že jeho časová sounáležitost s poznáním hradebním pásem, resp. jako dílo shodného stavebníka, není dosud uspokojivě zodpovězena.

Jinými slovy, na základě dosavadního stavu jeho spíše jen prostorového poznání, při absenci datovacích možností, dále pozitivního archeologického zjištění v trase od *ulice 28. října*, resp. *Národní*, kde je znám jen z ikonografických a písemných pramenů a kde procházel exponovaným územím kolem kostela *sv. Martina* s osadou *Újezd*, se jeví přinejmenším jako první výsledek zadané stavby opevnění *Václavem I.* Hodnotíme-li znovu jeho objemové rozměry a uvážíme-li skutečnost, že některé v tomto příspěvku zmiňované vodoteče byly patrně přeloženy z důvodů potřeb rozvíjející se sídlištní aglomerace již mnohem dříve (bez ohledu na to, zda šlo o důvody vodohospodářské nebo právě fortifikační), docházíme k závěru, že tento vnější, první příkop měl předně funkci obrannou, stejně jako známý velký a vyzděný hradební příkop, a svedení zbývajících neregulovaných povrchových vod bylo jen jeho další přirozeně vzniklou funkcí. Teprve s proměnou území v předpolí staroměstského opevnění, resp. s výstavbou Nového Města pražského po roce 1348, se příkop postupně proměňuje v onu známou strouhu odvádějící dešťovou a odpadní vodu.

Prameny a literatura

BENEŠ, J. – KAŠTOVSKÝ, J. – KOČÁR, P. – KOČÁROVÁ, R. – POKORNÝ, P. – STAREC, P. 1999
Předběžné poznatky o některých vodotečích na území Starého a Nového Města pražského, *Archaeologia historica* 24, 143–150

CIM I
Codex juris municipalis regni Bohemiae. Privilegia civitatum Pragensium. Čelakovský, J. (ed.), Praha 1886

CÍLEK, V. 2001
Antropogenní změny reliéfu Prahy. In: Kovanda, J. (ed.), *Neživá příroda Prahy a jejího okolí*, Praha: Academia a Český geologický ústav, 167–177

DRAGOUN, Z. 1981
Záchranný výzkum při rekonstrukci plynovodu na Starém Městě pražském, *Archaeologica Pragensia* 2, 193–231

DRAGOUN, Z. 1987
Stav a perspektivy poznání staroměstského opevnění, *Staletá Praha XVII*, 39–70, 242–243

DRAGOUN, Z. 1992
K lokalizaci pobřežní partie opevnění Starého Města pražského, *Staletá Praha XXII*, 127–134

DRAGOUN, Z. 1993

Praha 1-Staré Město, ulice 17. listopadu, Křížovnická, Široká, náměstí Jana Palacha, Pražský sborník historický XXVI, 208

HAVRDA, J. – TRYML, M. 2006

Neznámé raně středověké opevnění jižní části pražské Malé Strany, Archaeologia historica 31, 109–118

HRDLIČKA, L. 1980

Praha 1-Staré Město, Husova ul. čp. 352/I (dům U Sladkých), Pražský sborník historický XII, 239–242

HRDLIČKA, L. 1984

Nástin vývoje reliéfu historického jádra Prahy ve středověku, Archaeologica Pragensia 5/2, 197–209

HRDLIČKA, L. 1996

Podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území Pražské památkové rezervace v měř. 1: 1000. Archiv AÚ Praha, čj. 5511/96

HRDLIČKA, L. 1997

From spontaneous to controlled development of the land relief of the Old Town of Prague. In: Kubková, J. – Klápště, J. – Ježek, M. – Meduna, P. et al. (edd.), Život v archeologii středověku. Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetáňkovi, Praha, 246–252

HRDLIČKA, L. 2000

Centrum raně středověké Prahy. In: Centrum sredniowiecznego miasta. Wratislavia antiqua 2, Wrocław, 191–214

HRDLIČKA, L. 2001

Jak se měnila a rostla středověká Praha. In: Kovanda, J. (ed.), Neživá příroda Prahy a jejího okolí, Praha: Academia a Český geologický ústav, 201–212

JANÁČEK, J. 1983

Malé dějiny Prahy. Praha

JANSKÁ, E. 1973

K výzkumu pražského opevnění, Staletá Praha VI, 46–60, 222–223

JEČNÝ, H. 1978

Archeologické příspěvky k poznání staroměstského opevnění, Pražský sborník historický XI, 68–80

JELÍNEK, B. 1912

Pravěká Praha, Zprávy Kuratoria městského musea pražského za rok 1911, 3–18

JURANKA, T. 1998

U Opic – Dlouhá tř. 29, čp. 733/I. Zpráva o inženýrsko-geologickém průzkumu (Výzkumná zpráva). GeoTechnica. Praha

JUŘINA, P. 2004

Praha 1-Nové Město, Hybernská ulice čp. 1033/II, Pražský sborník historický XXXIII, 377

JUŘINA, P. 2006

Objev kamenného románského paláce na Novém Městě pražském. In: Doležel, J. (ed.), Forum urbes medii aevi III, Brno, 170–177

KAŠPAR, V. 2000

Praha 2-Nové Město, Na Rybníčku čp. 536/II, Pražský sborník historický XXXI, 388

KAŠPAR, V. 2005

Nové poznatky z prostoru Nového Města pražského. In: Archeologické výzkumy v Čechách 2004. Sborník referátů z informačního kolokvia. Zprávy ČSSA – Supplément 60, Praha, 28

LORENC, V. 1973

Nové Město pražské. Praha

OLMEROVÁ, H. 1984A

Praha 1-Nové Město, Purkyňova ul. čp. 1404/II. NZ o výzkumu č. XCIII/PÚPP. Archiv AÚ Praha, čj. 1886/84

OLMEROVÁ, H. 1984B

Praha 1-Nové Město, Spálená ul., čp. 73/II. NZ o výzkumu č. XC/PÚPP. Archiv AÚ Praha, čj. 1875/84

OMELKA, M. 2004

Praha 1-Nové Město, Vodičkova ulice – Lazarská ulice ppč. 2381 a 2382, Pražský sborník historický XXXIII, 382–383

PÍŠA, V. 1958

Stará tvář pražské půdy, Ochrana památek. Sborník Klubu Za starou Prahu na rok 1958, 2, 25–31

PÍŠA, V. 1965

O vývoji Prahy v raném feudalismu, Staletá Praha I, 1–65, 153–155, 178–180

PÍŠA, V. 1978

Nové poznatky o opevnění Starého Města pražského, Archaeologia historica 3, 217–229

PÍŠA, V. 1982

K otázce opevnění pražského pravobřežního sídliště, Archaeologia historica 7, 483–491

RUTH, F. 1903

Kronika královské Prahy a obcí sousedních I. Praha

SELMÍ WALLISOVÁ, M. 2006

Praha 1-Nové Město, Vodičkova – Jungmannova ulice, ppč. 2381, Pražský sborník historický XXXIV, 381–382

STAREC, P. 2003

Jindřišská věž očima archeologa. In: Podzimek, J. (ed.), Stověžatá Praha, Praha, 91–95

STAREC, P. 2006

Praha 1-Nové Město, V Jámě, Pražský sborník historický XXXIV, 381

ŠIMEK, R. 1969

Podrobná inženýrsko-geologická mapa v měř. 1: 5000, list mapy Praha 6-1. Praha

ŠIMEK, R. 1970

Podrobná inženýrsko-geologická mapa v měř. 1: 5000, list mapy Praha 7-1. Praha

ŠPAČEK, L. 1978

Nové nálezy při stavbě metra Na můstku, Archaeologia historica 3, 381–386

TOMEK, W. W. 1870

Základy starého místopisu Pražského II. Nowé město Pražské. Praha

WALLISOVÁ, M. 2002

Předběžná zpráva o záchraném archeologickém výzkumu v letech 1997–2000 na židovském hřbitově ve Vladislavově ulici na Novém Městě pražském, Archaeologica Pragensia 16, 73–97

WALLISOVÁ, M. 2004

Praha 1-Nové Město, Vodičkova ulice čp. 1277/II, Pražský sborník historický XXXIII, 382

ZÁRUBA, Q. 1948

Geologický podklad a základové poměry vnitřní Prahy. Geotechnica 5. Praha

**Baustelle: Prager Suburbium.
Bauherr: unbekannt (Ein Beitrag zur Entwicklung der Befestigung des städtischen Siedlungsgebiets am rechten Ufer)**

Der Grundriss der Prager Altstadt wurde in den 1230er Jahren durch eine Befestigung abgegrenzt. Die Fortifikation bildete einen regelmäßigen Gürtel, in den eine Flussbiegung der Moldau als Abwehrlinie einbezogen wurde. Das Projekt der Befestigung machte sich das flache, leicht geneigte Gelände der *Maniny-Terrasse Villa* zu Nutzen. Unter der westlichen Häuserflucht in der *Revoluční*-Straße wich die Befestigung dem Ostteil des Geländes aus. Hier ist ein anderer Charakter des Georeliefes nur zu erahnen. Wir wissen nicht, weshalb die Befestigung so verlief. Möglicherweise gab es dort unterschiedlich verschlammte Flussarme, Niederungen, Moore usw. Es wird nach wie vor darüber diskutiert, ob es im gesamten Gebiet der heutigen Gegend *Poříčí* noch im Frühmittelalter einen Flussarm der Moldau gab oder nicht.

Eine ca. 30 m breite Niederung wurde nördlich der *Na Florenci*-Straße bei den Häusern früherer Konstr. Nr. 1020-II und 1024-II festgestellt. Sie verlief ca. 60 m weit in Richtung SW-NO (Záruba 1948, 58). Schlammige Ablagerungen, die außerhalb des Wallgrabens der Altstadtbefestigung im unteren Teil des Wenzelsplatzes (*Václavské náměstí*) liegen, stellen keine Flussanschwellungen, sondern die Verfüllung einer nicht näher untersuchten Fläche dar. Dass sie sich in Schlamm verwandelte, kann auch durch einen natürlichen Wasserlauf bewirkt worden sein.

Das am rechten Ufer der Moldau gelegene Prager Suburbium dehnte sich in der 2. Hälfte des 12. Jahrhunderts weit aus. Der besiedelte und bebauter Raum erstreckte sich von dem westlich gelegenen Fluss sowohl gegen Süden, als auch gegen Osten in Richtung *Poříčí*. Der neue Befestigungsgürtel trennte schicksalhaft den befestigten Raum der Altstadt von dem Rest der am rechten Ufer gelegenen Vorstadt. Dass die Fläche durch die neue Befestigung kleiner wurde, und dass sich älterer bebauter Raum außerhalb der mittelalterlichen Stadt befand, stellte keinen Ausnahmefall (z.B. Trier) dar.

Kehren wir zur Frage zurück, ob es denn eine ältere Befestigung, bzw. eine Einfriedung oder zumindest eine rechtliche oder symbolische Abgrenzung einzelner Siedlungen gab oder nicht. Als erstes Beispiel kann die Grabung in der *Hybernská*-Straße Konstr. Nr. 1033-II dienen, bei der im J. 2001 im Norden der erwähnten Straße ein in derselben Richtung führender Abflussgraben festgestellt wurde, der dazu diente, das Gebiet aus hydrographischer Sicht zu verändern (Juřina 2004). Der ca. 4 m breite und 1,5 m tiefe Abflussgraben befindet sich unter den Häusern, die in den 1380er Jahren in sein damals schon verfülltes Bett gebaut wurden. Der Grabenabschnitt in der Länge von 19 m ermöglichte es nicht, die Fließrichtung zu ermitteln. Mit Rücksicht darauf, dass das Georelief an der betreffenden Stelle leicht gegen N und NO geneigt ist, kann man davon ausgehen, dass das Wasser gegen Osten abfloss. Jedoch brachte die in der Grabenachse vorgenommene, geologische Bohrung V2 vor dem heutigen Haus „*U Hybernů*“ negatives Ergebnis.

Es ist nicht ganz klar, ob und wie das Ausheben des Abflussgrabens mit den Anforderungen zusammenhing, die Gründung der Neustadt in diesem Bereich stellte. Welchem städtebaulichen Vorhaben diente er oder sollte er dienen? Ist er dem (im Jahre 1354 gegründeten) *St. Ambrosius-Kloster* zu verdanken, dessen andere Vorstellung über die Bebauung des Freigeländes die Veränderung des Wasserlaufs erforderlich machte? Die Trasse des natürlichen Wasserlaufs kann durchaus schon viel früher reguliert worden sein, dies mit Rücksicht auf den entwickelten nördlichen Siedlungsraum, den es bereits im 12. Jahrhundert gegeben hatte. Die Antwort auf diese Fragen muss zum Gegenstand weiterer Forschungen gemacht werden.

Als zweites Beispiel kann der Graben unter der ehemaligen Nordflucht der *Purkyňova*-Straße herangezogen werden, der bei der 1978 durchgeführten Grabung unter dem Haus Konstr. Nr. 1404-II entdeckt wurde (Olmerová 1984a). Der Graben wurde in einer Länge von ca. 11 m untersucht. Das Inventar aus seiner Verfüllung ist dem ausgehenden 14. Jahrhundert zuzuordnen. Die ältesten Verfüllungen waren fundlos. Der Graben war ursprünglich mehr als 1,5 m tief und über 2,2 m breit. Die ursprüngliche Interpretation erinnerte an die Frage nach dem jüdischen Friedhof, der als *Judengarten* bezeichnet worden war. Der Friedhof wurde übereinstimmend zwischen die Straßen *Jungmannova*, *Lazarská*, *Spálená* und *Purkyňova* lokalisiert und auch die moderne archäologische Grabung bestätigte die Lokalisierung (vgl. Walissová 2002). Hatte dieser Graben das Areal des Judengartens abgegrenzt, so hätte er um den gesamten Friedhof herum verlaufen müssen. Dieser Sachverhalt wurde jedoch bisher nicht verifiziert. Plausibler ist in diesem Fall die zweite mögliche Erklärung, nach welcher der Graben einfach den südlichen Teil des Geländes vom Raum „*Újezd Sv. Martina*“ (Olmerová 1984a, 29) trennte. Allerdings hat sich, obwohl die fragliche Fläche archäologisch untersucht wurde, nicht bestätigt, dass sich dieses Bauwerk gegen Westen unter dem Nachbargebäude Konstr. Nr. 73-II fortgesetzt (Olmerová 1984b) hätte. Bei der Suche nach der Antwort auf die Frage, welche Rolle das Bauwerk in diesem Raum tatsächlich spielte, darf nicht übersehen werden, dass es die sog. „*Pfütze*“ in der *Vodičkova*-Straße bei der Straße *V Jámě* (wörtlich: in der Grube) gibt, und dass dort vor allem ein Wasserlauf hervorkommt. Es darf auch der Abflussgraben nicht vergessen werden, der an der *Palackého*-Straße entlang führt.

Zum Mittelpunkt unseres Interesses wurde ab 1994 der neu entdeckte Wasserlauf oder Abflussgraben vor dem großen Wallgraben. Weitere Forschungen auf diesem Gebiet lieferten neue Erkenntnisse, die es erlaubten, die bisherigen Schlussfolgerungen über das Alter und den Zweck dieses Bauwerks zu überdenken. Überraschend ist seine Breite (ca. 6 m) und Tiefe (ca. 3 m). Unklar bleibt, wie viele Wasserläufe in den 1230er Jahren tatsächlich Wasser führten. Auch die anthropogenen Eingriffe in deren Verlauf lassen sich nicht genau datieren.

Auf einem von der heutigen *Celetná*-Straße kommenden Weg wurde an der Kreuzung vor dem *Pulverturm* das Relikt einer Steinbrücke aus Quarzit entdeckt, die den Graben anscheinend immer schon überquert hatte, seit es ihn gegeben hatte. Die Grabenbrücke scheint noch in *Huber's Plan* aus dem J. 1769 auf. Spuren einfacher Stege über den Graben, wohl aus späteren Zeiten, wurden archäologisch auch im Kollektorenschacht *Š1* in der *Na Příkopě*-Straße an der Mündung der *Panská*-Straße erfasst.

Die Ausführung des Kollektorschachts Š31 vor dem *Gemeindehaus* (Konskr. Nr. 1090-I) auf dem *Platz der Republik* brachte an den Tag, dass der Graben vorwiegend mit Kiessand verfüllt war. In der Grabensohle fehlte das tonhaltige, von organischen Resten freie Sediment. Im Objekt gab es nicht einmal die typischen, organische Reste enthaltenden, grauschwarzen lehmigen und lehmsandigen Verfüllungen. Der Abflussgraben stellt einen sehr einfachen Aushub dar, der den Erbauern – im Gegensatz zu der Befestigung an sich – keine größere Mühe bereitete. Bis jetzt wurden keine Spuren entdeckt, die darauf schließen lassen, dass die Wände der Ausschachtung stabilisiert worden wären.

Der äußere Abflussgraben verläuft im Rahmen des Befestigungsgürtels unregelmäßig, ähnlich wie beim großen Wallgraben wurden bei seinem Bau weder die gleichen Abmessungen noch eine geradlinige, kontinuierliche Trassenführung beachtet. Alleine die Trasse des Abflussgrabens ist ein Beleg dafür, dass am Werk mehrere Unternehmer, Lieferanten von Komponenten der Wehranlagen, bzw. Gruppen von Arbeitern beteiligt waren. Es ist anzunehmen, dass seine Herstellung einfach war und schnell erfolgte. Es stellt sich die Frage, wie viel Zeit ist zwischen dem Baubeginn des kleineren Grabens und der restlichen Teile der Befestigung verstrichen ist, vorausgesetzt, es lag eine Zeitspanne dazwischen.

Abschließend sei noch nur interessehalber der Graben der frühmittelalterlichen Befestigung im Süden der Kleinseite erwähnt. Die Befunde und Parameter der beiden Objekte sind nämlich im Prinzip identisch (Breite ca. 5–6 m, Tiefe ca. 3 m!). In der Verfüllung des Grabens auf der Kleinseite wurden darüber hinaus mit Sicherheit Relikte einer Steinwand entdeckt. Mit Rücksicht auf die Mächtigkeit des altstädtischen Bauwerkes sollte man eher von einem weiteren regulären Graben sprechen und ihn der Altstadtbefestigung aus den 1230er Jahren zuordnen, dies jedoch mit der Einschränkung, dass bis jetzt die Frage nicht zufrieden stellend beantwortet ist, ob ein chronologischer Zusammenhang mit dem entdeckten Befestigungsgürtel besteht, bzw. ob ein und derselbe Bauherr der Urheber war. Der Graben scheint zumindest das erste Ergebnis des von *Wenzel I.* in Auftrag gegebenen Befestigungsaufbaus zu sein, und wurde anscheinend vor allem zur Abwehr verwendet. Möglicherweise sind die bestehenden Wasserläufe schon viel früher verlegt worden, weil sie dem sich verdichtenden Siedlungsgebiet weichen bzw. dienen mussten. Erst mit der weiteren Veränderung des Geländes im Vorfeld der Altstadtbefestigung, bzw. mit dem Aufbau der Prager Neustadt nach 1348 verwandelte sich der Graben allmählich in den bekannten Kanal, der Regen- und Abwasser ableitete.

Bildbeschreibungen

Abb. 1
Plan der Prager Städte mit Kennzeichnung der Ausschnitte – Abbildung 5 und 6.

Abb. 2
Revoluční-Straße. Ausschnitt aus der Karte der Dokumentationspunkte (1:5000, Prag 6-1), die für die Zwecke der Prager Ingenieurgeologie verwendet wird (Šimek 1969) und die Unausgewogenheit der ingenieurgeologischen Informationen belegt.

Abb. 3
Náměstí Republiky (Platz der Republik). Lage der Abflussrinne im Kollektorschacht Š31 vor dem Gemeindehaus Nr. 1090-1.

Abb. 4
Straße Na Příkopě. Lage der Abflussrinne und der Brücke im Kollektorschacht Š27 vor dem Pulverturm.

Abb. 5
Hyberská-Straße. Rekonstruktion der Abflussrinne und ihres weiteren Verlaufs durch die Neustadt ab Nr. 1033-II unter Andeutung der Richtungen der ursprünglichen Wasserläufe von Süden her.

Abb. 6
Purkyňova-Straße. Lage des Grabens in der Purkyňova-Straße unter dem abgerissenen Haus Nr. 1404-II.

Abb. 7
Straße Na Příkopě. Reste des Brückenmauerwerks an der Südostwand des Schachts Š27.

Abb. 8
Hubers Panorama von Prag aus dem Jahre 1769 – Darstellung der Brücke über den Abflussgraben.

Abb. 9
Straße Na Příkopě vor Nr. 391-I (Kollektorschacht Š22). Typische Abfallablagerungen in der Ausfüllung des Grabens.